

Η αξιοποίηση της γλωσσικής διαχρονίας για αποτελεσματικότερη διδασκαλία του ορθογραφικού συστήματος της Ελληνικής ως δεύτερης ή ξένης γλώσσας

Ναπολέον Μήτσης (Ομότιμος Καθηγητής Πανεπιστημίου Θεσσαλίας)

Περίληψη

Η επαφή με τον γραπτό λόγο, πέρα από τη γνώση της προφορικής γλώσσας, προϋποθέτει και την πρόσθετη γνώση της γραφής, δηλαδή μιας σειράς οπτικών συμβόλων που είναι γνωστή ως *ορθογραφικό σύστημα*. Το σύστημα αυτό δεν αποτελεί εγγενές χαρακτηριστικό της γλώσσας αλλά προϊόν σύμβασης που δημιουργείται και αναθεωρείται με θεσμικές διαδικασίες, δηλαδή με αποφάσεις, διατάγματα και νόμους της πολιτείας. Η άμεση όμως σύνδεσή του με πολιτισμικά και κοινωνικά δεδομένα έχει ως συνέπεια, σε αντίθεση με τον προφορικό λόγο, να μην εξελίσσεται αλλά να παραμένει αμετάβλητο, γεγονός το οποίο, με το πέρασμα του καιρού, συμβάλλει στη δημιουργία μιας όλο και μεγαλύτερης απόστασης μεταξύ προφορικού και γραπτού λόγου.

Σημειώνουμε ότι το πρόβλημα της διαφοράς ανάμεσα στην προφορά και τη γραφή εμφανίζεται πιο έντονο σε γλώσσες που διαθέτουν μακρόχρονη γραπτή παράδοση, στις οποίες εντάσσεται και η Ελληνική. Πιο συγκεκριμένα, στη νέα Ελληνική γλώσσα πολλές από τις λέξεις γράφονται όχι όπως προφέρονται στο παρόν, αλλά όπως προφέρονταν σε παλαιότερες ιστορικές περιόδους. Το συγκεκριμένο αυτό σύστημα γραφής που περιέχει στοιχεία από προγενέστερες φάσεις της γλώσσας είναι γνωστό ως *ιστορική ορθογραφία* και στηρίζεται σε μια σειρά αρχών που δημιουργούν σημαντικές δυσκολίες στην εκμάθησή του και ιδιαίτερα σε μη φυσικούς ομιλητές της Ελληνικής.

Για την επίτευξη μιας αποτελεσματικότερης διδασκαλίας του σχετικά πολύπλοκου ορθογραφικού συστήματος της νέας Ελληνικής, προτείνεται με την παρούσα εργασία, ως συμπληρωματική διδακτική τεχνική, η δημιουργική εκμετάλλευση μιας σειράς διαχρονικών στοιχείων τα οποία όχι μόνον επιζούν στον συγχρονικό κορμό της γλώσσας αλλά και διαδραματίζουν λειτουργικό ρόλο στην όλη συγκρότηση και φυσιογνωμία της.

Abstract

To have contact with the written language, besides the knowledge of spoken language, also requires the additional knowledge of writing, which is a series of visual symbols known as the spelling system. This system is not an inherent characteristic of the language but a product of some kind of contract, which is created and revised through institutional procedures, that is, through state decisions and laws. However, its direct connection with cultural and social data has the consequence, in contrast to the spoken language, of not evolving but remaining unchanged, which, with the

passage of time, contributes to creating an increasing distance between spoken and written language.

We note that the problem of the differences existing between pronunciation and writing is more intense in languages that have a long written tradition, which includes Greek. More specifically, in modern Greek many of the words are written not as they are pronounced today but as they were pronounced in earlier historical periods. This particular writing system which contains elements from earlier phases of the language is known as historical spelling and is based on a set of principles that pose considerable difficulties in learning it and especially to non-native speakers of Greek.

In order to achieve a more effective teaching of the relatively complex spelling system of modern Greek, it is proposed, through this research, as a complementary teaching technique, to creatively exploit a series of diachronic elements which not only continue to exist in the present form of the language, but also play a functional role in its entire composition and physiognomy.

1. **Εισαγωγή**

Μια από τις σημαντικότερες καινοτομίες του F. De Saussure, του ιδρυτή της νεότερης γλωσσολογίας, υπήρξε αναμφίβολα και η διάκριση μεταξύ συγχρονίας και διαχρονίας (Saussure 1916). Ειδικότερα, σύμφωνα τον ίδιο, η γλώσσα, ως κοινωνικό, ιστορικό και πολιτισμικό φαινόμενο, είναι δυνατόν, με βάση τον άξονα του χρόνου, να αντιμετωπιστεί με δυο τρόπους: Πρώτον, να μελετηθεί και να αναλυθεί ως σύστημα που λειτουργεί σε συγκεκριμένο χώρο και σε καθορισμένη χρονική περίοδο, δηλαδή ως *συγχρονία*, και δεύτερον, να εξεταστεί στην πορεία της μέσα στον χρόνο, δηλαδή να διαπιστωθούν οι διαδοχικές μορφές τις οποίες έλαβε περνώντας από μια ιστορική περίοδο σε μια άλλη ή άλλες, δηλαδή ως *διαχρονία*. Η διάκριση αυτή μάλιστα τέθηκε από τον Saussure με απόλυτο τρόπο, ότι δηλαδή η *συγχρονία* και η *διαχρονία* της γλώσσας είναι τομείς που καθόλου δεν σχετίζονται μεταξύ τους και, για τον λόγο αυτόν, πρέπει να αποτελούν αντικείμενα ξεχωριστών επιστημονικών κλάδων. Τέλος, από τις δυο αυτές δυνατές θεωρήσεις του γλωσσικού φαινομένου, ο Saussure έδωσε την προτεραιότητα στη συγχρονία λέγοντας ότι η γλώσσα, ως όργανο επικοινωνίας, λειτουργεί πάντοτε συγχρονικά. Οι ομιλητές / χρήστες της γλώσσας από αυτήν μόνο την πλευρά της την αντιλαμβάνονται και μ' αυτήν μόνο τη χρησιμοποιούν, ενώ η διαχρονία συνιστά μια ιδιαίτερη μορφή γνώσης, η οποία είναι προσιτή μόνο στους ειδικούς ερευνητές (Crystal 1987, Μήτσης 1995 & 1996, Μπαμπινιώτης 1998^β, Saussure 1916).

2. **Η σχέση συγχρονίας - διαχρονίας στη σύγχρονη επιστημονική αντίληψη**

Η επιστημονική αντίληψη που διαμορφώθηκε στη συνέχεια, ξεκινώντας από τους μετά τον Saussure γλωσσολόγους, άρχισε να απορρίπτει σταδιακά την απόλυτη διάκριση μεταξύ συγχρονίας και διαχρονίας που εκείνος είχε εισηγηθεί, αφού από τις σχετικές έρευνες προέκυψε ότι μέσα σε κάθε συγχρονικό γλωσσικό σύστημα υπάρχουν κατάλοιπα από παλαιότερες περιόδους ή φάσεις της γλωσσικής εξέλιξης, όσο επίσης και στοιχεία ή δομές που αποτελούν την αφετηρία πιθανών μελλοντικών εξελίξεων. Σύμφωνα μάλιστα με τους εκπροσώπους της Λειτουργικής Σχολής της Πράγας, η συγχρονία και η διαχρονία συνιστούν προφανώς δυο πλευρές ή όψεις του γλωσσικού φαινομένου οι οποίες είναι απαραίτητο να διακρίνονται μεθοδολογικά, αυτό όμως δεν σημαίνει ότι πρέπει να αποκλείονται αμοιβαία (Μήτσης 1995, Μπαμπινιώτης 1998^α).

Πιο συγκεκριμένα, η διαχρονία μπορεί από το ένα μέρος να συμπληρώνει και να διευκρινίζει τη συγχρονική διάσταση, η οποία, σε κάθε περίπτωση, παραμένει πρωταρχική, ενώ από το άλλο η συγχρονία μπορεί να μας παρέχει στοιχεία ή πληροφορίες για πιθανές μελλοντικές μεταβολές ή εξελίξεις. Άλλωστε, σύμφωνα με τους εκπροσώπους της Σχολής της Πράγας, οι διαχρονικές μεταβολές δεν είναι συμπτωματικές και μη συστηματικές όπως υποστήριζε ο Saussure, αλλά λειτουργικές και σκόπιμες. Αυτό σημαίνει ότι, με το πέρασμα του καιρού, δεν μεταβάλλονται με τυχαίο τρόπο κάποια μεμονωμένα γλωσσικά στοιχεία αλλά το ίδιο το σύστημα ως σύνολο που αποβλέπει στη αναδόμηση ορισμένων πλευρών του με στόχο τη βελτίωση της επικοινωνίας. Όπως όμως είναι φυσικό, η γένεση οποιαδήποτε γλωσσικής μεταβολής θα εμφανιστεί και θα λειτουργήσει υποχρεωτικά στο πλαίσιο κάποιας συγκεκριμένης συγχρονίας. Επομένως, δεν μπορούμε να αποκλείσουμε την έννοια της εξέλιξης από την έννοια της συγχρονίας και αυτό προκύπτει καθαρά από την παρουσία παράλληλων γραμματικών δομών ή γλωσσικών τύπων που συνυπάρχουν στον κορμό της γλώσσας και συχνά βρίσκονται σε ανταγωνισμό. Συνήθως από τις ανταγωνιστικές αυτές δομές, κάποιες είναι πιο πρόσφατες, ενώ κάποιες άλλες ανήκουν σε παλαιότερες εξελικτικές φάσεις της γλώσσας, γεγονός που συνιστά ατράνταχτη απόδειξη της παρουσίας διαχρονικών στοιχείων στη συγχρονική διάσταση της γλώσσας (Crystal 1987, Κατσιμαλή 1997, Μήτσης 1995 & 2012, Μπαμπινιώτης 1998^β).

Συμπερασματικά, θα λέγαμε ότι η σύγχρονη επιστημονική άποψη δέχεται, σχετικά με τη σχέση συγχρονίας-διαχρονίας, την *αρχή της συμπληρωματικότητας* των δυο διαστάσεων, δίνοντας όμως την έμφαση στη συγχρονική διάσταση η οποία σε κάθε περίπτωση, και ιδιαίτερα στον τομέα της γλωσσικής διδασκαλίας, έχει την προτεραιότητα και διαθέτει ένα σαφέστατο προβάδισμα. Επιχειρώντας δε μια ιδιαίτερη αναφορά στην αρχή της συμπληρωματικότητας, θα λέγαμε ότι αυτή είναι ιδιαίτερος εμφανής στην Ελληνική γλώσσα, προπάντων δε στον τομέα του λεξιλογίου, όπου οι ιδιόζουσες πνευματικές, ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες συνέβαλαν σε μια στενή σχέση του γλωσσικού παρελθόντος με το εκάστοτε γλωσσικό παρόν (Μπαμπινιώτης 1998^α, Μήτσης 2012, Τορπαΐδης 1998). Πιο συγκεκριμένα το περιβόητο *γλωσσικό ζήτημα* συνδυασμένο με μια σειρά από αναδρομικά (ή επιστροφικά) γλωσσικά κινήματα, όπως ήταν ο *αττικισμός*, ο *καθαρισμός* και ο *νεοαττικισμός*, οδήγησαν, όπως ελπίζουμε ότι θα φανεί και στη συνέχεια, σε μια στενή σύνδεση της γλωσσικής συγχρονίας με στοιχεία διαχρονικού τύπου.

3. Η συντηρητική φύση της Ελληνικής γλώσσας

Όπως είναι γνωστό, η Ελληνική γλώσσα ανήκει στην ινδοευρωπαϊκή οικογένεια και είναι μια από τις αρχαιότερες ευρωπαϊκές γλώσσες που ομιλείται αδιάκοπα εδώ και τέσσερις χιλιάδες χρόνια, ενώ τα παλαιότερα γραπτά της μνημεία που έχουν αναγνωστεί ανάγονται, μετά την αποκρυπτογράφηση της γραμμικής γραφής Β' από τον Μ. Ventris, στα μέσα περίπου της δεύτερης π.Χ. χιλιετίας. Από την εποχή αυτή και ύστερα, δεν έπαψε να γράφεται και να καλλιεργείται συνεχώς από μεγάλα πνεύματα της τέχνης, του φιλοσοφικού στοχασμού και της ιστορίας και γενικά από προσωπικότητες των οποίων η σκέψη αποτέλεσε στη συνέχεια σταθερό σημείο αναφοράς όχι μόνο του ευρωπαϊκού αλλά και γενικότερα του παγκόσμιου πολιτισμού. Σημειώνουμε μάλιστα εδώ ότι η αναγκαιότητα ανεύρεσης ενός λειτουργικού συστήματος γραφής οδήγησε, ύστερα από μια σειρά διαδοχικών προσπαθειών (ιερογλυφική γραφή, γραμμική Α', γραμμική Β', κυπρομινωική γραφή κ.ά.), στην επινοήση και χρήση του γνωστού μας σήμερα ελληνικού αλφαβήτου (11^{ος}-10^{ος} π.Χ. αι.) που αποτελεί κορυφαία κατάκτηση στον τομέα του γραπτού λόγου και το οποίο ο Robins χαρακτηρίζει ως *το πρώτο γλωσσολογικό επίτευγμα στον τομέα της εφαρμοσμένης γλωσσολογίας* (Μήτσης 2012, Μπαμπινιώτης 1998^α, Robins 1989, Robinson 2002).

Όμως, παρά τη μεγάλη διαδρομή και τις ιστορικές περιπέτειες που γνώρισε κατά τη διάρκεια της μακραίωνης παρουσίας της, η Ελληνική γλώσσα, σε αντίθεση με άλλες επίσης αρχαίες ευρωπαϊκές γλώσσες (όπως π.χ. τη Λατινική), δεν υπέστη με το πέρασμα

του καιρού ριζικές μεταβολές, ικανές να την οδηγήσουν σε διάσπαση. Με λίγα λόγια, η γλώσσα αυτή επέδειξε έναν βαθύ συντηρητισμό ο οποίος, πέρα από κάθε αναμενόμενη εξέλιξη ή λογική εξήγηση, της εξασφάλισε μια αξιοπρόσεκτη διαχρονική ομοιογένεια και έναν ενιαίο χαρακτήρα που αποτελεί επιστημονικό αξιοπερίεργο ενώ, ταυτόχρονα, της προσέδωσε και μια ιδιαίτερη αν όχι μοναδική φυσιογνωμία (Browning 2004, Mackridge 1990, Mitsis 1999, Μπαμπινιώτης 1994, 1997 & 1998α).

Επομένως, η σύγχρονη εκδοχή της Ελληνικής, γνωστή με τον όρο *Νεοελληνική Κοινή* (εφεξής ΝΕΚ), δεν συνιστά μια ανεξάρτητη ή αποκομμένη ιστορικά γλωσσική οντότητα αλλά αποτελεί οργανικό τμήμα που εντάσσεται φυσιολογικά στον συνολικό κορμό της μιας και μοναδικής Ελληνικής Γλώσσας. Αυτό όμως σημαίνει ότι αν εντάξει κανείς τη χρησιμοποιούμενη σήμερα γλώσσα στο πλαίσιο της ενιαίας Ελληνικής και την εξετάσει κάτω απ' αυτό πρίσμα, τότε και μόνο θα είναι σε θέση να ερμηνεύσει την παρουσία στο εσωτερικό της μιας σειράς στοιχείων από προηγούμενες ιστορικές της φάσεις και να κατανοήσει τη συντηρητική της φύση και μαζί τον δυναμισμό, την ευελιξία αλλά και την παραγωγική δύναμη που τη διακρίνει. Η λειτουργική παρουσία σημαντικού αριθμού διαχρονικών στοιχείων μέσα στον σημερινό κορμό της Ελληνικής, μέρος μάλιστα των οποίων επιζεί αυτούσιο με τη μορφή στερεότυπων εκφράσεων (Ιορδανίδου 2010), της προσθέτει αναμφισβήτητα ένα ιδιαίτερο ύφος και της δημιουργεί έναν χαρακτήρα που την καθιστά μοναδική περίπτωση.

Πιο συγκεκριμένα, η σύγχρονη εκδοχή της Ελληνικής γλώσσας, δηλαδή η ΝΕΚ, αποτελεί δημιουργική σύνθεση δύο παραδόσεων ή ρευμάτων, που σχετίζονται άμεσα με τις γενικότερες κοινωνικές εξελίξεις και την πνευματική ιστορία του Ελληνισμού: (i) της *δημοτικής* (ή *λαϊκής* γλωσσικής παράδοσης) που αναμφισβήτητα συνιστά τον κύριο κορμό ή τη βάση της και (ii) της *λόγιας παράδοσης* (που περιέχει στοιχεία πρωτίστως της Καθαρεύουσας και δευτερευόντως της αρχαίας Ελληνικής). Σημειώνουμε εδώ ότι η λόγια παράδοση έχει επιδράσει συμπληρωματικά σε όλα τα επίπεδα ύφους, προπάντων όμως στα λεγόμενα απαιτητικά, ανώτερα ή συστηματικά. Αυτή η διφυΐα ή διπολικότητα, που συνιστά εγγενές χαρακτηριστικό της ΝΕΚ, από το ένα μέρος παρέχει, βέβαια, στους φυσικούς της ομιλητές πλούτο εκφραστικών δυνατοτήτων και υφολογικών αποχρώσεων, από το άλλο όμως συνιστά μια ιδιαίτερη παράμετρο, που δημιουργεί μια σειρά προβλημάτων και δυσκολιών στην εκμάθησή της, ιδιαίτερα σε όσους τη διδάσκονται ως δεύτερη ή ξένη γλώσσα. Με λίγα λόγια, στην περίπτωση της γλώσσας μας, πέρα από τις συνήθεις δυσκολίες και τα ζητήματα που θέτει γενικά ο παράγοντας της γλωσσικής ποικιλίας, έχουμε να αντιμετωπίσουμε και το πρόβλημα των παράλληλων γλωσσικών στοιχείων και υποσυστημάτων που συνιστούν την πρόσθετη ποικιλία *λαϊκό-λόγιο* (Μήτσης 2004 & 2012). Η διάκριση αυτή που αποτελεί ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της ΝΕΚ, εμφανίζεται σε όλο σχεδόν το φάσμα της γλωσσικής παραγωγής, κυρίως όμως στον τομέα του λεξιλογίου ο οποίος και θα μας απασχολήσει αποκλειστικά στη συνέχεια.

4. Η αναγκαιότητα της ιστορικής ορθογραφίας: Αναφορά στην περίπτωση του λεξιλογίου

Σύμφωνα με την τρέχουσα επιστημονική αντίληψη, οι λέξεις αποτελούν τα μέσα με τα οποία μεταβιβάζουμε σκέψεις, περιγράφουμε γεγονότα ή εκφράζουμε τα συναισθήματά μας. Όσο πιο ακριβή είναι τα μέσα της έκφρασής μας, τόσο πιο αποτελεσματική θα είναι και η επαφή με τους συνομιλητές μας, και όσο πιο επαρκές, εκτεταμένο και εμπλουτισμένο είναι το λεξιλόγιό μας, τόσο πιο ποιοτική θα είναι και η επικοινωνία με το περιβάλλον μας. Για τον λόγο αυτόν, ένας από τους βασικότερους στόχους των σύγχρονων αναλυτικών προγραμμάτων και των διδακτικών εγχειριδίων είναι να διευκολύνουν τους μαθητές, ώστε να κατακτήσουν ένα ευρύ λεξιλόγιο που να απαρτίζεται, κατά το δυνατόν, από εύχρηστες και λειτουργικές λέξεις (Μήτσης 2004 & 2012).

Μιλώντας ιδιαίτερα για τη ΝΕΚ, θα λέγαμε ότι η γλώσσα μας, ως σύγχρονη εκδοχή της ευρύτερης Ελληνικής, έχει το πλεονέκτημα ότι διαθέτει τεράστιο λεξιλογικό πλούτο, με τον οποίο, όπως είναι γνωστό, ενισχύθηκε σημαντικά το λεξιλόγιο των ευρωπαϊκών κυρίως γλωσσών, ιδιαίτερα μάλιστα σε συστηματικές μορφές λόγου όπως είναι η επιστήμη και η φιλοσοφία. Η εκμάθηση όμως, άρα και η διδασκαλία του λεξιλογίου, εμφανίζει μια σειρά δυσκολιών και προβλημάτων που οφείλονται κατά κύριο λόγο στη λεξιλογική της διφυΐα. Το κυριότερο ίσως χαρακτηριστικό του λεξιλογικού τομέα είναι ότι περιλαμβάνει πολυάριθμα συνωνυμικά ζεύγη λέξεων από τις οποίες η μια έχει λαϊκή και η άλλη λόγια (ή αρχαία) προέλευση. Π.χ.

<u>δημοτική/λαϊκή (Δ)</u>	<u>λόγια (Λ)</u>
<i>σπίτι</i>	<i>οικία</i>
<i>άλογο</i>	<i>ίππος</i>
<i>νερό</i>	<i>ύδωρ</i>
<i>δρόμος</i>	<i>οδός</i>
<i>ψωμί</i>	<i>άρτος</i>
<i>γουρούνι</i>	<i>κοίρος</i>
<i>ψάρι</i>	<i>ιχθύς</i>
<i>ζωή</i>	<i>βίος</i>
<i>πουλί</i>	<i>πτηνό</i>
<i>χτυπώ</i>	<i>βάλλω</i>
<i>βάζω</i>	<i>θέτω κλπ.</i>

Σχετικά δε με τα σημασιολογικά ζεύγη, όπως τα παραπάνω, ή τις μεμονωμένες λέξεις πρέπει να προσθέσουμε ότι οι λόγιοι τύποι, που ανάγονται σε παλαιότερες φάσεις της γλώσσας μας, εισήλθαν στον κορμό της μέσα από τη γραπτή παράδοση και κυρίως μέσα από τα αναδρομικά γλωσσικά κινήματα που σημειώθηκαν κατά καιρούς, χωρίς να έχουν υποστεί την πλήρη επίδραση των φωνητικών και άλλων εξελικτικών νόμων και αρχών της προφορικής γλώσσας. Αποτέλεσμα του φαινομένου αυτού είναι η συνύπαρξη παράλληλων συμφωνικών συμπλεγμάτων που εμφανίζονται ακόμη και στην ίδια λέξη, στην περίπτωση που ο ένας τύπος της έχει λαϊκή και ο άλλος λόγια προέλευση (Μήτσης 2004 & 2012, Μπαμπινιώτης 2008, Τομπαΐδης 1978 & 1998). Π.χ.

<u>δημοτική/λαϊκή (Δ)</u>	<u>λόγια (Λ)</u>
<i>χτίζω/χτίστης</i>	<i>κτιζω/κτίστης</i>
<i>φτωχός/φτωχαίνω</i>	<i>πτωχός/πτωχεύω</i>
<i>φτερό/φτερούγα</i>	<i>περό/πτέρυγα</i>
<i>σκίζω</i>	<i>ορίζω</i>
<i>γραφτό</i>	<i>γραφτό κλπ.</i>

Τέλος, μια από τις πλέον ενδιαφέρουσες ιδιαιτερότητες της ΝΕΚ που φαίνεται να δημιουργεί κάποιου είδους δυσκολία στη διδασκαλία της, είναι το γεγονός ότι ορισμένες λόγιας (ή αρχαίας) προέλευσης λέξεις, ενώ έχουν χαμηλή ή μηδενική λειτουργική απόδοση (δηλαδή δεν χρησιμοποιούνται καθόλου ή χρησιμοποιούνται ελάχιστα στον επικοινωνιακό λόγο), είναι συνήθως, από ετυμολογική άποψη, πολύ παραγωγικές σε σύγχρονο επίπεδο. Ας πάρουμε για παράδειγμα το συνωνυμικό ζεύγος **άλογο – ίππος**: Από τις δυο αυτές λέξεις, η πρώτη (δηλαδή η λέξη *άλογο*) έχει λαϊκή προέλευση και χρησιμοποιείται πάρα πολύ στην καθημερινή χρήση της γλώσσας. Από την άποψη αυτή θα υποστηρίξουμε μάλιστα ότι αποτελεί και στοιχείο του *‘βασικού λεξιλογίου’* της γλώσσας μας (Μήτσης 1999). Όμως, η συγκεκριμένη λέξη, παρά τη δυναμικότητα και τη μεγάλη συχνότητα με την οποία εμφανίζεται στον επικοινωνιακό λόγο, δεν είναι πολύ παραγωγική. Αυτό σημαίνει ότι οι παράγωγες και σύνθετες λέξεις που προέρχονται απ’ αυτήν είναι ολιγάριθμες. Πράγματι, το ετυμολογικό πεδίο της λέξης *άλογο* είναι περιορισμένο και αποτελείται από τα ακόλουθα μέλη: *αλογήσιος, αλογάκι, αλόγα,*

αλογομούρης, αλογόμυγα, αλογοουρά, αλογοπάζαρο, αλογότριχα, παλιάλογο, ψωράλογο. Ταυτόχρονα, ο ομιλητής οφείλει να γνωρίζει και τη σημασία της φράσης *πράσινα άλογα* (= χονδροειδή ψέματα, τερατολογίες).

Αντίθετα με αυτήν, η λέξη *ἵππος* έχει αρχαία προέλευση και χρησιμοποιείται ελάχιστα στον επικοινωνιακό λόγο του νεοέλληνα, κυρίως για να δηλωθεί η ισχύς των μηχανών (π.χ. 'το αυτοκίνητό μου είναι ογδόντα *ἵππων*') και ελάχιστα ή καθόλου για να δηλωθεί η αρχική σημασία της, που συμπίπτει με τη σημασία της νεοελληνικής λέξης *άλογο*. Εξαιρέση ίσως αποτελεί η χρήση της συγκεκριμένης λέξης στον καθαρά επιστημονικό λόγο καθώς και σε ορισμένες παγιωμένες εκφράσεις της κοινής γλώσσας που ανάγονται στο παρελθόν, όπως π.χ.: *δούρειος ἵππος, πλάγιος ἵππος* και *ἵππος άλματος* (Μήτσης 2004, Μπαμπινιώτης 2002).

Το περίεργο που εμφανίζει η Νεοελληνική γλώσσα στην περίπτωση αυτή, καθώς και σε πάρα πολλές άλλες, είναι ότι το κενό που υπάρχει στο ετυμολογικό πεδίο της λέξης '*άλογο*' συμπληρώνεται από πολυάριθμα παράγωγα και σύνθετα που ανάγονται στη λέξη *ἵππος*, η οποία, στην περίπτωση αυτή (δηλαδή των παραγώγων και συνθέτων), διατηρεί απολύτως την αρχαιοελληνική (ή πρωτότυπη) σημασία της. Π.χ. *ἵππαριο, ἵππασία, ἵππας, ἵππεύω, ἵππική, ἵππικό, ἵππικός, ἵππόδρομος, ἵπποδρομία, ἵπποδρομιακός, ἵπποδύναμη, ἵππόκαμπος, ἵπποκόμος, ἵππομαχία, ἵπποπόταμος, ἵπποσκευή, ἵπποστάσιο, ἵπποσύνη, ἵππονομή, ἵπποτης, ἵπποτικός, ἵπποτισμός, ἵππῆλατος, ἵπποφορβείο, ἵπποφάγος, ἑφιππος, ἐφιππιο, μόνιππο, τέθριππο* κ.ά.

Συμπερασματικά, θα λέγαμε ότι ένας μεγάλος αριθμός λέξεων με λόγια προέλευση διακρίνονται για τη δυνατότητά τους να δημιουργούν ευρύτατα ετυμολογικά ή λεξικά πεδία, πράγμα που σημαίνει ότι η διαχρονία είναι συνεχώς παρούσα στη συγχρονική λειτουργία της γλώσσας και επομένως η αναγκαιότητα υιοθέτησης ενός συστήματος ιστορικής ορθογραφίας είναι προφανής. Λαμβάνοντας δηλαδή υπόψη τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της Ελληνικής γλώσσας, σε συνδυασμό πάντοτε και με τις εξελίξεις της γλωσσικής επιστήμης, οι ειδικοί οδηγήθηκαν σταδιακά, ιδιαίτερα μάλιστα κατά τη διάρκεια των δυο τελευταίων δεκαετιών, στη δημιουργία ενός ορθογραφικού συστήματος, γενικής σχεδόν αποδοχής, που από το ένα μέρος διαφυλάσσει την ιστορία και την ταυτότητα της γλώσσας, ενώ από το άλλο έχει υποστεί μια σειρά αναγκαίων απλοποιήσεων, ώστε να μην απέχει πάρα πολύ από τη σημερινή μορφή της γλώσσας με στόχο να είναι η εκμάθησή του κατά το δυνατόν ευκολότερη. Είναι βέβαια φυσικό ότι σε επιμέρους ζητήματα και λεπτομέρειες σημειώνονται, ακόμη και σήμερα, διαφορές απόψεων μεταξύ των ειδικών που είναι μάλιστα εμφανείς στα σύγχρονα λεξικά της ΝΕΚ (π.χ. Ακαδημία Αθηνών 2014, ΑΠΘ-ΙΝΣ 1998, Μπαμπινιώτης 2002). Ωστόσο, οι διαφορές αυτές είναι πολύ λίγες και περιορίζονται συχνά στα όρια της εφαρμογής των αρχών που έχουν γίνει ήδη κοινά αποδεκτές (Παπαναστασίου 2008, Χαραλαμπίδης 2001, Χατζησαββίδης 2015).

Θα λέγαμε λοιπόν ότι το ορθογραφικό σύστημα της Κοινής Νεοελληνικής έχει διαμορφωθεί κατά τα τελευταία χρόνια με έναν επιστημονικό και ταυτόχρονα ιστορικά αποδεκτό τρόπο, γεγονός που συντηρεί της ταυτότητα της γλώσσας, ενώ παράλληλα ελαχιστοποιεί τις δυσκολίες εκμάθησής του για τους φυσικούς ομιλητές της, πράγμα που δεν ισχύει στον ίδιο βαθμό για όσους διδάσκονται τη ΝΕΚ ως δεύτερη ή ξένη γλώσσα. Οι δυσκολίες και τα προβλήματα που συναντούν σε επίπεδο ορθογραφίας οι μαθητές που δεν είναι φυσικοί ομιλητές της γλώσσας μας αποτελεί φυσική συνέπεια του γεγονότος ότι δεν διαθέτουν ανεπτυγμένο γλωσσικό αίσθημα σε βαθμό που να τους επιτρέπει να αντιλαμβάνονται επαρκώς τη διάκριση *λαϊκό-λόγιο*, σύμφωνα με την οποία το λόγιο επίπεδο περιλαμβάνει έναν μεγάλο αριθμό στοιχείων που συνδέονται οργανικά με παλαιότερες φάσεις της γλωσσικής εξέλιξης της Ελληνικής. Αν ο στόχος μας είναι πράγματι να δημιουργήσουμε ομιλητές που να κατέχουν σε βάθος την Ελληνική και να αντιλαμβάνονται απαιτητικού και συστηματικού επιπέδου λόγο, είναι απαραίτητο να μελετήσουμε λεπτομερώς και να διδάξουμε με περίσκεψη και ακρίβεια τόσο τα λαϊκά, όσο επίσης και τα λόγια στοιχεία που συνιστούν λειτουργικό τμήμα της σύγχρονης ζωντανής Ελληνικής γλώσσας, στην οποία η αρχή της συμπληρωματικότητας μεταξύ

συγχρονικής και διαχρονικής διάστασης είναι ιδιαίτερα εμφανής. Στο επόμενο κεφάλαιο επιχειρείται η παρουσίαση μιας σειράς ιδιαίτερων τρόπων και τεχνικών διδασκαλίας που μπορούν, με την κατάλληλη αξιοποίηση της διαχρονικής πλευράς της γλώσσας, να διευκολύνουν σημαντικά τη διδασκαλία και εκμάθηση του ορθογραφικού της συστήματος.

5. Προτάσεις για δημιουργική εκμετάλλευση της διαχρονίας στον τομέα του λεξιλογίου

Επιχειρώντας μια κατά το δυνατόν επαρκέστερη διδακτική αντιμετώπιση του προβλήματος, θα λέγαμε ότι οι ιδιόζουσες ιστορικές συνθήκες που διαμόρφωσαν τη συγχρονική δομή της ΝΕΚ καθιστούν σήμερα απαραίτητη, ιδιαίτερα στον τομέα της διδασκαλίας της ως δεύτερης ή ξένης γλώσσας, μια στοιχειώδη διαχρονική προσέγγιση του λεξιλογίου, η οποία θα προχωρεί παράλληλα προς τη συγχρονική (στην οποία προφανώς θα πέφτει το κύριο βάρος) και θα τη συμπληρώνει. Πιο συγκεκριμένα, κατά τη διάρκεια του μαθήματος είναι αναγκαίο να γίνονται ορισμένες αναφορές σε οικογένειες λέξεων και βασικές λεξιλογικές ρίζες της Ελληνικής γλώσσας, ώστε ο μαθητής να πλουτίζει, να οργανώνει, να συστηματοποιεί και να μαθαίνει ταχύτερα και αποτελεσματικότερα το διδασκόμενο λεξιλόγιο. Η ετυμολογική σύνδεση μιας σειράς λέξεων και η ομαδοποίησή τους σύμφωνα με μια κοινή λεξιλογική ρίζα, θα του δημιουργήσει, σε επίπεδο νοητικού λεξιλογίου, τις απαιτούμενες συνδέσεις και θα συμβάλει στη δημιουργία αντίστοιχων λεξιλογικών πεδίων τα οποία θα καταστήσουν πιο οικονομική, άρα και ευχερέστερη την περαιτέρω διεύρυνση και κατάκτηση του λεξιλογικού τομέα (Μήτσης 2004 & 2012). Για παράδειγμα, οι λέξεις : *όραση, όραμα, ορατός, αόρατος, ορατότητα, οραματίζομαι, οραματιστής, αδιόρατος, διορατικός, διορατικότητα, αφορώ, προορατικός, προορατικότητα, ενόραση, ενορατικός, τηλεόραση, παρόραμα* κλπ., που συνιστούν λειτουργικά στοιχεία της Νεοελληνικής, αν διδαχθούν μεμονωμένα και ανεξάρτητα η μια από την άλλη δύσκολα θα απομνημονευθούν, αλλά κι αν κατορθωθεί αυτό, θα λησμονηθούν στη συνέχεια πολύ γρήγορα. Αν όμως γίνει μια διαχρονικής μορφής αναφορά και συσχετισθούν με το αρχαίο ρήμα *ὄρω* (=βλέπω) (από το οποίο παράγονται και το οποίο δεν χρησιμοποιείται πλέον στη ΝΕΚ), τότε θα αποτελέσουν ενιαίο πεδίο, θα ομαδοποιηθούν, θα συνδεθούν και θα ενταχθούν πολύ πιο εύκολα στο ενεργητικό λεξιλόγιο του μαθητή.

Αυτή ακριβώς η στενή σχέση του γλωσσικού παρόντος με το γλωσσικό παρελθόν επιβάλλει τη χρήση της ιστορικής ορθογραφίας η οποία απεικονίζει πιστά την ιστορία των λέξεων και αποτελεί οργανικό τμήμα της πολιτιστικής μας κληρονομιάς, αφού δεν σχετίζεται μόνο με τη μορφή αλλά αντιπροσωπεύει σημασίες, έννοιες και γενικά τον πολιτισμό μας. Επομένως, η ιστορική ορθογραφία αποτελεί τον δείκτη της ετυμολογικής προέλευσης αλλά και της σημασιολογικής συγγένειας των λέξεων βάσει του οποίου δημιουργούνται τα ετυμολογικά πεδία και ομαδοποιείται το λεξιλόγιο. Αναφέροντας μια ακόμη χαρακτηριστική περίπτωση, υπενθυμίζουμε ότι η μορφή **οικ-** (από την αρχαία λέξη *οἶκος* [=σπίτι ή κατοικία]) συνδέεται ετυμολογικά και σημασιολογικά με μια ολόκληρη σειρά λέξεων, απλών και σύνθετων, που αποτελούν το ετυμολογικό της πεδίο και σχετίζονται με την αρχαία σημασία της, όπως είναι για παράδειγμα οι λέξεις:

οικία, οίκημα, οικίσκος, οίκηση – οικονομία, οικογένεια, οικοσκευή, οικοτεχνία, οικόπεδο, οικόσημο – οικό, οικοδομώ, οικονομώ, οικοπεδοποιώ, οικουρώ – κατοικώ, συνοικώ, παροικώ, αποικώ, μετοικώ – άποικος, σύνοικος, κάτοικος, συγκάτοικος, μέτοικος – αποικία, κατοικία, συνοικία, παροικία κλπ.

Από το άλλο μέρος, η μορφή **εικ-** (από την αρχαία λέξη *εἰκών*, -όνος) συνδέεται με μια άλλη σειρά λέξεων που αποτελούν πεδίο και σχετίζονται με τη σημασία «αναπαράσταση» ή «απεικόνιση», όπως είναι:

εικόνα, εικόνισμα, εικονοστάσι, εικονογραφία, εικονολάτρης, εικονίζω, εικονογραφώ, εικονολήπτης, εικονομαχία, εικονικός, απεικονίζω, απεικόνιση, εξεικονίζω, ανεικονικός, εικάζω, εικασία, εικαστικός κλπ.

Με λίγα λόγια, η ιστορική ορθογραφία αποδίδει, μέσω της μορφής, τη σημασία των λέξεων και τις συνδέει άμεσα με αντίστοιχες έννοιες και αξίες, δηλαδή με την πνευματική παράδοση, τον πολιτισμό και τις αντιλήψεις της κοινότητας που χρησιμοποιεί τη συγκεκριμένη γλώσσα. Με βάση τα δεδομένα αυτά, εύκολα θα μπορούσε κανείς να φανταστεί τα προβλήματα που θα δημιουργούσε στη γλώσσα μας η υιοθέτηση ενός συστήματος φωνητικής ορθογραφίας το οποίο θα κατέλυε την παραδοσιακή μορφή και την ταυτότητα των λέξεων δημιουργώντας σημασιολογική σύγχυση. Στην περίπτωση αυτή η βλάβη θα ήταν διπλή, γιατί από το ένα μέρος θα καθιστούσε αδύνατη την ετυμολογική ομαδοποίηση των λέξεων στο μνημονικό πεδίο των ομιλητών, ενώ από το άλλο θα αποσυνέδεε τη γλώσσα από την πολιτισμική της βάση και θα την καθιστούσε ανίκανη να εκφράσει τον ελληνικό τρόπο σκέψης και θέασης του κόσμου και της εξωτερικής πραγματικότητας.

Η προσφυγή ωστόσο στη διαχρονία της γλώσσας, για να είναι δημιουργική και αποδοτική, προϋποθέτει αρχικά την εξασφάλιση ορισμένων αναγκών προϋποθέσεων και στη συνέχεια απαιτεί τη χρήση συγκεκριμένων τρόπων και τεχνικών διδασκαλίας, οι οποίες συνοψίζονται ως εξής (Μήτσης 2004 & 2012):

- (i) Συστηματική μελέτη από μέρους του διδάσκοντος και εντοπισμός βασικών περιπτώσεων γλωσσικής διαχρονίας, οι οποίες εντάσσονται με λειτουργικό τρόπο στη ΝΕΚ και διευκολύνουν την περαιτέρω εκμάθησή της.
- (ii) Συστηματικός σχεδιασμός της διδασκαλίας, σύμφωνα με τον οποίο η έμφαση θα πρέπει να δίδεται κατά τα αρχικά στάδια εκμάθησης στο επίπεδο του απλού/καθημερινού/λαϊκού λεξιλογίου, στο οποίο θα ενσωματώνονται σταδιακά και σύμφωνα με την πρόοδο των μαθητών αντίστοιχα στοιχεία από το λόγιο επίπεδό του.
- (iii) Εμπλουτισμός των εγχειριδίων γλωσσικής διδασκαλίας με κείμενα και δραστηριότητες που να καθιστούν εμφανές το φαινόμενο και να διευκρινίζουν τόσο την παρουσία, όσο και τη λειτουργία των λόγιων λεξιλογικών στοιχείων σε συγχρονικό επίπεδο. Σημειώνουμε εδώ ότι η προσφυγή στη διαχρονία θα γίνεται μόνο με την ευκαιρία ορισμένων σημαντικών περιπτώσεων και δεν θα αποτελεί το κύριο στοιχείο ή τον στόχο της διδακτικής διαδικασίας.
- (iv) Κατά τη διδασκαλία, η παρουσίαση των λόγιων λέξεων πρέπει να γίνεται με παραδείγματα, δηλαδή πάντοτε μέσα από τη χρήση της γλώσσας και, ταυτόχρονα, να εντοπίζονται τόσο η κατάσταση επικοινωνίας, όσο επίσης και το ανάλογο ύφος ή επίπεδο λόγου, στο πλαίσιο του οποίου και εμφανίζονται ή λειτουργούν οι λέξεις αυτές.
- (v) Να επιχειρείται, όπου αυτό είναι δυνατόν, παραλληλισμός των λόγιων με τα αντίστοιχα λαϊκά λεξιλογικά στοιχεία και να επισημαίνονται οι διαφορές λειτουργίας και χρήσης μεταξύ των δυο ειδών.
- (vi) Τέλος, οι διδασκόμενοι λόγιοι τύποι να εντάσσονται στα ανάλογα κλιτικά παραδείγματα ή υποσυστήματα τα οποία και θα πρέπει να παραλληλίζονται με τα αντίστοιχα λαϊκά, ώστε να καθίσταται δυνατή η

σύγκριση και, κατά συνέπεια, η διαπίστωση των διαφορών τους αλλά και να επιτυγχάνεται η συνολική σύλληψη και γνώση του συστήματος της γλώσσας.

1. **Επίλογος**

Κλείνουμε την παρούσα εργασία παραθέτοντας, αντί επιλόγου, την άποψη του Κωνσταντίνου Τσάτσου, ενός από τους σημαντικότερους λόγιους της σύγχρονης Ελλάδας και Προέδρου της Ελληνικής Δημοκρατίας κατά την περίοδο 1975-1980, ο οποίος από πολύ ενωρίς και συγκεκριμένα αμέσως μετά την αναγνώριση της ΝΕΚ ως επίσημης γλώσσας του κράτους, έγραφε σχετικά με το ζήτημα της ορθογραφίας τα ακόλουθα (1981):

Ἡ ὀρθογραφία δὲν εἶναι μόνο πρακτικὸς τρόπος τοῦ γράφειν εὔκολα, εἶναι καὶ ἱστορία. Ἡ κάθε λέξη πρέπει νὰ ὑποδηλώνει τὴν καταγωγή της. Αὐτὸς εἶναι ὁ νοηματικὸς της πλοῦτος. Αὐτὴ εἶναι ἡ δύναμη τῆς ἀνανέωσής της... Γι' αὐτὸ σὲ πολλὰς περιπτώσεις προτιμῶ τὴ λεγόμενη ἱστορικὴ ὀρθογραφία ἀπὸ τὴ μὴ ἱστορικὴ καὶ ἀπλοποιητικὴ.

Βιβλιογραφία

- Ακαδημία Αθηνών (2014). *Χρηστικό λεξικό της Νεοελληνικής γλώσσας*. Σύνταξη-Επιμέλεια: Χριστόφορος Χαραλαμπίδης. Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο.
- ΑΠΘ - ΙΝΣ. (1998). *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*. Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ - ΙΝΣ (Ιδρυμα Μανώλη Τριανταφυλλίδη).
- Browning, R. (2004). *Η Ελληνική γλώσσα μεσαιωνική και νέα*. Μετάφραση Μ.Ν. Κονομή. Αθήνα: Παπαδήμας.
- Crystal, D. (1987), *The Cambridge encyclopedia of language*, Cambridge: CUP.
- Ιορδανίδου, Α. (2010), *Λεξικό λόγων εκφράσεων της σύγχρονης Ελληνικής*, Αθήνα: Πατάκης.
- Κατσιμαλή, Γ. (1997), Η δομή της Ελληνικής Γλώσσας. Στο: ΕΛΛΑΣ, τόμος Α', Αθήνα: Πάπυρος, σ.σ. 47-58.
- Mackridge, P. (1990). *Η Νεοελληνική Γλώσσα*. Μετάφραση από τα Αγγλικά Κ. Ν. Πετρόπουλος. Αθήνα: Πατάκης.
- Μήτσης, Ν. (1995), *Η διδασκαλία της γραμματικής στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση*, Αθήνα: Gutenberg.
- Μήτσης, Ν. (1999), *Η έννοια του 'βασικού λεξιλογίου' στον τομέα της Ελληνικής ως δεύτερης (ή ξένης) γλώσσας. Απόπειρα προσέγγισης υπό το πρίσμα της εφαρμοσμένης γλωσσολογίας*. Επιστημονική Επετηρίδα του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας 'Αλέξανδρος Δελμούζος', τόμος 1^{ος}, Βόλος: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, σ.σ. 33-43.
- Μήτσης, Ν. (2004), *Η διδασκαλία της γλώσσας υπό το πρίσμα της επικοινωνιακής προσέγγισης*, Αθήνα: Gutenberg.

- Μήτσης Ν. (2012). *Το λεξιλόγιο. Θεωρητική προσέγγιση και διδακτικές εφαρμογές*. Αθήνα: Gutenberg.
- Mitsis, N. (1999), *Diachrony as a means of more effective teaching of the vocabulary of Greek as a second (or foreign) language*. Europe Plurilingue, Ed. Université Paris 8, pp. 227-235.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (1994), *Ελληνική Γλώσσα. Παρελθόν, παρόν, μέλλον*, Αθήνα: Gutenberg.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (1997), *Η ιδιαιτερότητα της Ελληνικής Γλώσσας-Γενική επισκόπηση*, Στο: ΕΛΛΑΣ, τόμος Α', Αθήνα: Πάπυρος, σ.σ. 15-24.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (1998^α), *Συνοπτική ιστορία της Ελληνικής γλώσσας*, Αθήνα.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (1998^β), *Θεωρητική Γλωσσολογία - Εισαγωγή στη σύγχρονη Γλωσσολογία*, Αθήνα.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (2002), *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (2008), *Ορθογραφικό Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.
- Παπαναστασίου Γ. (2008). *Νεοελληνική ορθογραφία-Ιστορία, θεωρία, εφαρμογή*. Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ - ΙΝΣ.
- Robins R. H. 1989. *Σύντομη ιστορία της γλωσσολογίας*. Μετάφραση: Αθ. Μουδοπούλου. Αθήνα: Νεφέλη.
- Robinson A. (2002). *The man who deciphered Linear B. The story of Michael Ventris*. London: Thames & Hudson Ltd. Ελληνική μετάφραση (2004) από Ι.Ν. Αρβανίτη «Ο άνθρωπος που αποκρυπτογράφησε τη γραμμική Β. Η ιστορία του Μάικλ Βέντρις». Αθήνα: Πατάκης.
- Saussure, F. de (1916), *Cours de linguistique générale*, Paris: Ανατύπωση του 1981 από τις εκδ. Payot (Επιμ. Tulio De Mauro).
- Τομπαΐδης, Δ. (1978), *Τα συνωνυμικά ζεύγη λόγιων και λαϊκών λέξεων της Κωικής Νεοελληνικής*, Αθήνα.
- Τομπαΐδης, Δ. (1998), *Λεξιλογικά της Νέας Ελληνικής*, Αθήνα: Επικαιρότητα.
- Τσάτσος Κ. (1981). *Γλώσσα και Έθνος*. Περιοδικό ΕΥΘΥΝΗ, τ. 112, Απρίλιος 1981. Αθήνα, 145-148.
- Χατζησαββίδης Σ. (2015). *Η ορθογραφία στην ελληνική εκπαίδευση*. Στον τόμο: «Γλωσσική Παιδεία - 35 Μελέτες αφιερωμένες στον καθηγητή Ναπολέοντα Μήτση», σελ. 274-284. Αθήνα: Gutenberg. (Επιμέλεια Γ. Ανδρουλάκης).
- Χαραλαμπίδης Χριστόφ. (2001). *Ορθογραφικά Προβλήματα της Νεοελληνικής. ΜΕΝΤΟΡΑΣ, ειδικό τεύχος «Η Ελληνική Γλώσσα στον 21ο αιώνα»*. Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, 185-202.

